

Alsó-Fehér vármegye 1848—49-ben.

Alsó-Fehér vármegye Monographiája. III. köt. 2. része. Irta *Szilágyi Farkas*. Nagy-Enyed. 1898. 8° 448 l.

Alsó-Fehér vármegye Monographiájából az első kötet első fele 1896-ban jelent meg; a most megjelent rész a mű befejező részét képezi. A közbeeső rész is munkába van véve.

Alsó-Fehér vármegye a szabadságharcban nevezetes szerepet játszott, mind a mellett a történeti adatok magyar részről csak most írtak össze az egész megyére vonatkozólag. Ez annál fontosabb, mert az ellenünk szóló adatokat osztrák és román részről mind összegyűjtötték s a legképtelenebb valótlanságokkal igyekeznek tisztázni magokat.¹

Szerencsés választásnak mondható, hogy a szerkesztő-bizottság szerzőt bízta meg e rész megírásával, ki már foglalkozott e tárggyal 1891-ben megjelent „Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben“ című korrajzában. Továbbá, mint az akkori szomorú események szemtanúja is bizonyára sok érdekes adatot mentett meg a történelem számára az elfeledéstől.

A források felsorolása után rátér tulajdonképeni tárgyára. Alsó-Fehér vármegye a 30-as években vezére volt az erdélyi megyéknek, mihez a tényezők mind megvoltak, bár lakosságának túlnyomó része román volt (83%), a magyarság alig volt 13%.

Az 1848. márcz. 15-iki események híre 19-én érkezett Enyedre, a megye központjára. Mindjárt népgyűlést tartanak s ennek kérésére márcz. 30-án megyegyűlést, melyen megválasztják a kolozsvári országgyűlésre küldendő követeket: Kemény Istvánt és Dénest.

A románságot azonban elégedetlenné tette a Dobra, Butyán János, Janku Ábrahám, Bálint Simon és mások izgatásai a magyarok ellen. Máj. 15-én összegyűlnek Balázsfalván és 16 pontban össze foglalják kívánságaikat.

Nem sokára (máj. 30.) a kolozsvári országgyűlés kimondja az uniót, melynek a megye követei a leglelkesebb bajnokai. Junius 6-án megszűnnek az úrbéri tartozások s teljes jogegyenlőség lesz. Lelketlen izgatók azzal ingerelték a románságot, hogy a magyarok alkalom-adtán visszaveszik e jogokat. Szept. 16-án Balázsfalván népgyűlést tartanak, felírnak a főkormányzékhoz az unió ellen s megtagadják az ujonczozást. A főkormányzék elutasító válaszára elhatározzák a fegyverkezést. Erdélyt felosztják 15 praefecturára, ebből a megye területére esik 3, a *topánfalvi*, praefectje *Janku Ábrahám*, a *balázsfalvi*, praefectje *Axente Szever* és a *salinei* (tordai) praefectje *Bálint Simon*. A népgyűlés e határozatokkal a forradalom terére lépett, s kezdetét vette a legembertelenebb polgárháború, mely e megyében dühöngött legirtózatosabban, s mely „jeltelen sírokba temette legalább is 10.000 polgárának életét“.

¹ Kolozsvár városa is most foglalkozik a szabadságharcra vonatkozó s a várost illető történeti adatok összegyűjtésének tervével.

Az egész megyében mintegy 20.000 román volt fölfegyverkezve. Egymásután fegyverzik le a városok nemzetörségét, a városokat felgyújtják s a védtelen lakosságot a legnagyobb kegyetlenségekkel megölik. Így pusztúl el Zalathna, a Hegyalján Krakkó, B.-Benedek, Sárd, Czelna, M.-Igen és magyar lakossága. Kimondják határozatilag, hogy „minden magyar embert le kell gyilkolni, tekintet nélkül korra és nemre“. Nov. 8-án maga Enyed is meghódol, a fegyvereket kiadják s ezzel a megye területén a magyarság ellenálló képessége megszűnt.

A n. szebeni főhadparanesnokság a román komité sürgetésére a megyét 2 kerületre, balázsfalvi és gyulaféhevárira, osztotta fel. Székhelye Balázsfalva s a hivatalos nyelv a román és német. Nemsokára Kolozsvár is elesett s Janku büszkén mondta, hogy: „Erdélyben szólni csak román nyelven szabad“.

Kolozsvárt azonban Bem nemsokára (decz. 25-én) visszafoglalja. A General Commando félve, hogy most Gyulaféhevár ellen fordul a magyarság, jan. 2-án megrendeli Axentének, hogy „mivel Enyed a magyar seregnek hatalmas támpontja lehet, ezen várost hadászati szempontból pusztítsa el“. Enyed sorsa eldőlt. Jan. 8-án éjjel 11 órakor Axente 8—9 ezer emberével ráront a városra, felgyújtja s védtelen lakosságát megölette. A Bethlen-főiskola 36.000 kötetnyi könyvtárát szétszórták s levéltárával együtt a lángok martaléka lett. Majd Nagylakon, Hariban s a Hegyalján ismétlődtek az öldöklések.

Féhevár egyik legerősebb támpontja volt a reactionak, mely innen szervezte a román fölkelést. Azonban az új várparanesnok jobb indulatú volt a magyarok irányában. A magyar sereg is győzelmesen vonúl előre, s így már kezdett csillapodni a román fölkelés. A menekülők hazajönnek, s már 1849. ápr. végén megindul a társadalmi élet is újra.

A romániai emigránsok szívükön viselték a magyarok ügyét. Elvők volt, hogy a románságnak ki kell békülni a magyarokkal, s együtt kell harcolni az osztrák reactió ellen, s ha győznek, együtt harcolnának a román szabadságért. Janku is egyetértett velök, úgy, hogy Drágossal, a magyar kormány küldöttével fegyverszünetet is kötött Mihálefalfván. Közbejött aztán a Hatvani hirtelenkedése s bűnös könnyelműsége, mi meghíusította a békét, s annyira felizgatta a kedélyeket, hogy maga Janku mondta Drágosnak: „közöttünk már csak a fegyver dönthet“. Ismétlődtek a borzasztó vérengzések, melyeknek maga Drágos is áldozata lett, ki a testvérnemzetek békéjének valódi apostola volt.

A magyarság Enyed újra építésének tervével foglalkozik. „Enyednek újra fel kell épülnie és szebb lesz, mint volt, mert Enyed nagy hivatással bír Erdélyben“ mondá Kossuth a küldöttségnek Debreczenben, s 100.000 frtot utalványozott a kormány részéről a felépítéshez. De nem kapták meg, ügyük megfeneklett, jött az orosz.

A romániai forradalom vezetői közül néhányan, így Balcescu Miklós, Erdélybe menekültek, s lelkesedtek a magyar szabadságharcz

ügyéért, de békét ezek sem tudtak teremteni. A rögtönítélő bíróság elől a bűnösök Axentével a havasokra menekülnek, majd jul. 27-én bevonódnak a fehérvári várba.

A világosi, dévai és zsisbói fegyverletétel után visszatértek az emberek lakóhelyeikre. A magyarság elszegényedve, megalázva siratta „önmaga s hazája végtelenül szomorú sorsát“.

Sokat vesztett a megye anyagilag és szellemileg. Gyilkolás következtében meghalt körülbelül 4264 magyar, a románság vesztett 5000 embert, a rendes hadsereghez 1600—1800 emberrel járult, így összesen 10.400 embert vesztett.

Ismertetésünket az író végszavaival zárjuk be: „vajha e szép vármegyének történelmi emlékekben gazdag térségein, gyönyörű völgyeiben s vadregényes hegyei között élő s különböző nyelveket beszélő honpolgárainak szívében lakoznék megszűnés nélkül a törvénytiszteletnek és felebaráti szeretetnek lelke“.

Tóth Ernő.

Lévay József: Újabb költemények.

Az „Institut de France“ egyik halhatatlanja, az esztetikai munkássága révén újabban híressé lett *Brunetière* Ferdinánd világgá röpitette egyik művében a „tudomány csődjét“ illusztráló elméletét. A jeles tudós nagy ellenforradalmat idézett elő alaposan meg nem okolt fejtegetésével, de kétségtelenül igaz, hogy elméletének hívei is akadtak. Sőt a mint az ilyenkor történni szokott, a mester nyomdokát követve, léptek fel olyanok is, kik irodalmi munkáikban túllícitálták az elhamarkodott kritikai „igazságot“ s nagy hangon kezdték hirdetni, hogy bekövetkezett „a lyra haldoklásának különös jelenségekben gazdag korszaka“. Hogy példával bizonyítsak: ezek közé tartozott *Francois Carez*, ki *Paul Verlaine*-ről írott nagyobb jeles tanulmányában, a francia dekadens poézis feltűnőbb jelenségeiből igyekezett kimagyarázni a nagy elméletet, melynek igazságát — úgymond — a jövő fogja megmutatni.

Az irodalmi harc máig is eldöntetlen. Annyi hatása mindenesetre volt a felszínre vetett problémának, hogy a kérdés felett megindult a művészetet, az igazi poézist szeretők agyában a gondolkozás.

Nekünk is volt egy meleg szívű, édes szavú fiatal poétánk, kinek csodálatosan szép reflexiókban oly gazdag teremtő agyát szintén foglalkoztatta ez a veszedelmes probléma. Meg is írta *Reviczki Gyula* a maga gondolatát s én úgy hiszem, hogy a nagy jövődó az ő lelkes szavainak fogja megadni az igazság jutalmát. Mert igaza van, hogy a máig tavasz lesz, s virágot fog kicsalogatni a rögek közül az első nap-sugár vagy a madár dala s a máig a tudós pathologusok, anthropologusok ki nem irtják az érzelmeknek azt a kis gyűjtő szekrényét, a melyet laikus módon szívnek kereszteltek el: addig mindig fog akadni